

חבל נחלתו

סימן טז

מעוברת ביום הכיפורים

אשה עוברת דידיעין דאי לא אכלה מתעקר ולדה, **אע"ג דאמרינן ספק בן קיימא הוא ספק נפל**, שפיר דמי למיתן לה, ורב יצחק בן גיאת אמר לאו בידיעה דידן תליא מילתא אלא בידיעה דידה ובדעתה תליא מילתא, דמשהריחה נותנין לה וכחולה דמיא. ומסתברא כבעל הלכות, שאם אמרה צריכה אני פשיטא דמאכילין אותה, אלא אפילו ראו אותה מתאוה לאותו הריח ופניה מוריקות מאכילין אותה דחוששין לעיקור. **ודקאמר נמי משום סכנת ולד שמע מינה אפי' ליכא למיחש לדידה מחללין**. והיינו דגרסינן בשלהי פרק קמא דערכין (ז' א') אמר רב נחמן אחר שמואל האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין ומקרעין את כרסה ומוציאין את הולד פשיטא מאי עביד מחתך בבשר הוא אמר רבא לא נצרכה אלא להביא סכין דרך רשות הרבים, מאי קמ"ל דספיקא מחללינן שבתא תנינא ספק חי ספק מת ספק ישראל ספק נכרי מפקחין, מהו דתימא התם הוא דאית ליה חזקה דחיותא **אבל הכא דלא הוה ליה חזקה דחיותא מעיקרא אימא לא קמ"ל**. ואע"ג דתנן (אהלות פ"ז) האשה המקשה לילד מביאין סכין ומזחתינן אותו אבר אבר יצא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש, דאלמא מעיקרא לית ביה משום הצלת נפשות, ותנן נמי (גדה מ"ד א') גבי תינוק בן יום אחד וההורג חייב, ודוקא בן יום אחד אבל עובר לא, וקרא נמי כתיב דמשלם דמי ולדות, **אפילו הכי לענין שמירת מצות מחללין עליה**, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת שמא ישמור

שאלה

מעוברת שחוששת שהתענית ביו"כ תביא אותה להפלה או ללידה מוקדמת האם מותרת לאכול ולשתות ביוה"כ?

הקדמה

ניתן לחלק את השאלה לכמה חלקים:
א. בחודשים הראשונים להריונה בהם החשש הוא של הפלה.
ב. בחודשים האחרונים של הריונה בהם החשש ללידה מוקדמת.
צריך לברר את מעמד העובר מבחינה הלכתית האם מותר לאחרים לעשות בשבילו איסור תורה או איסור דרבנן, שהרי הוא אינו ילוד עדיין, והוא עצמו אינו חייב במצוות. כמו"כ מה החשש להפלה או ללידה מוקדמת.

א. מעמד העובר מבחינה הלכתית

נאמר **במשנה ביומא (פב ע"א):** "עוברת שהריחה – מאכילין אותה עד שתשיב נפשה".

מפרש רש"י (יומא פב ע"א): "עוברת שהריחה – העובר מריח ריח תבשיל והוא מתאוה לו ואם אינה אוכלת שניהן מסוכנין".
וכ"כ: הר"ן על הר"ף (ג ע"ב), ור' עובדיה מברטנורא (יומא פ"ח מ"ה). ולכאורה לפי פירוש זה שהעובר מסכן את שניהם לא ניתן להוכיח מה יהיה הדין כשהסכנה לעובר בלבד.

וכתב הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש – ענין הסכנה): "ובהלכות גדולות נמי,

שבתות הרבה. הלכך אפי' בהצלת עובר פחות מכן ארבעים יום שאין לו חיות כלל מחללין עליו כדעת בעל הלכות¹.

"ואיכא דסבירא ליה שאין מחללין משום נפלים, אלא עברה שהריחה חששא דמיתה דידה היא, שכל המפלת בחזקת סכנה. וטעמא דיושבת על המשבר שמתה טעמא אחרנא הוא דכיון שמתה הרי הוא כילוד, לאו ירך אמו הוא ולא בדידה תלי אלא חי הוא ודלת ננעלה בפניו, ליכא אלא דלא הוי ליה חזקה דחיותא, וספק נפשות להקל".

היינו, הרמב"ן מביא שתי דעות, דעת בעל הלכות גדולות שעל סכנת עובר מחללים שבת אע"פ שאין לו חזקת חיים ואם השאלה היא הצלת אמו כנגד הצלתו – מצילים את האם במיתתו, בכ"ז אם המדובר רק בהצלתו הוא כחי ומחללים עליו את השבת. וכנגדה דעת ראשונים החולקת וסוברת שאין מחללים עליו את השבת. וניכר מדברי הרמב"ן שדעתו מסכמת לדברי בה"ג.

הרא"ש (יומא פ"ח סי' יג) והר"ן (יומא ג ע"ב) הביאו את דברי בה"ג והרמב"ן וחלקו על הדיוק ממקרה עברה שהריחה: "ולא ידעתי מה צורך לכל אלו הדקדוקים דלא משכחת סכנת עובר בלא סכנת עברה ולא סכנת עברה בלא סכנת עובר. דהמפלת בחזקת הסכנה היא וכן פרש"י דאם אינה אוכלת שניהם מסוכנים" (רא"ש שם). וא"כ דעתם במחלוקת שהביא הרמב"ן לא התבררה.

בשו"ע לא הכריע בין הדעות. בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' מג) נשאל בענין זה, ומביא את המחלוקת בתורת האדם ואת דברי הרא"ש והר"ן. ומביא מן הנצי"ב על השאלות (שאלתא קסז אות יז) שפוסקים כבה"ג אולם על עובר בניגוד לילוד מחללים שבת רק על ודאי סכנה ולא על ספק. ומעיר שדברי הנצי"ב חולקים על הרמב"ן הרא"ש והר"ן בהבנת בה"ג שאף על ספק סכנה לעובר מחללים שבת. ומדייק מהטור (או"ח סי' תריז) שסבר כבה"ג שכתב: "עוברה שהריחה מאכל ואם לא יתנו לה ממנו תסתכן היא או הוולד לוחשין באזנה וכו' ואם לא נתיישב דעתה בזה נותנין לה מן האיסור עצמו". הרי שחשש לסכנת עובר בלא סכנת האם. ואמנם הב"י הקשה עליו מדברי הרא"ש והר"ן ששניהם מסוכנים בעוברה שהריחה. והב"ח השיב שלכן דייק הטור לכתוב כן כדי להשמיע במקו"א שאף על סכנת עובר מחללים². ומביא שבשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת חו"מ סי' נ"ט ד"ה ומה שתמה) סבר שאין לחלל שבת על סכנת עובר, אף שלא מביא את מחלוקת הראשונים. הצי"א בעצמו פוסק כבה"ג ומביא שכן מצא באורחות חיים (סי' תריז) למהרש"ם. וכן בחי' הגר"ח הלוי מבריסק על הרמב"ם (הל' רוצח פ"א) פסק כבה"ג. וכן פסק בשש"כ (פ"ז סי' ב).

ולמעשה כך מורים הפוסקים להתייחס לעובר כילוד ולחלל שבת על הצלתו וא"כ

1. בשו"ת צי"א (מובא להלן) סבר שאין הוכחה מדברי הרמב"ן למי מהדעות דבריו נוטים. ולענ"ד הן האריכות בדברי בה"ג והדיוק בדעתו והן הסקת המסקנות מלמדים שדעתו כבה"ג.
2. הרדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ה) ומהר"ט (חי"א סי' צז) הביאו שמחללים שבת על עובר משום ספק נפשות אולם דיברו דוקא בעובר שנעקר לצאת ממעי אמו.

חבל נחלתו

(וסביר שלא יוכל ליעץ לה) ולב יודע מרת נפשו. ומחודש שביעי ואילך ראוי שאף ללא הרגשה או עבר של הפלה תאכל ותשתה לשיעורים כדי שלא תסתכן בצירים מוקדמים וכד'.

ג. שתיית מעוברת בחודש תשיעי

במאמר הרב מרדכי הלפרין ב'אסיא' (נז-נח עמ' 54 ואילך) מספר הרב ד"ר הלפרין שקיים 'אפקט יום הכיפורים' המראה שביו"כ מחצות היום עד למחרת ישנו ריבוי לידות בכל בתי החולים בארץ, מה שמוכיח כי הצום ביוה"כ גורם בימינו לזירוז הלידות. כמו"כ פרט לנשים עם בעיות מיוחדות הוא סבור שאין סיכון בלידה בחודש התשיעי להריון, אף שההריון לא הסתיים. מאידך, בתור רופא טוען הרב הלפרין שנשים מאבדות דם רב בלידה. אשה המגיעה אחר צום סכנתה מרובה מכאלה שלא צמו בגלל חוסר נוזלים. ולכן הוא סבור שכל אשה בחודש התשיעי תשתה בשיעורים כדי שאם תזדקק ללידה לא תבוא מיובשת. את דעתו הוא הביא לפני הגרש"ז אויערבאך שלא הסכים עמו, וטען שההוראה צריכה להיות פרטנית לפי האשה והחשש שתגיע מיובשת ללידה, ולא לכל אשה שהיא בחודש התשיעי. אולם לכו"ע אם חשה בצירים צריכה לשתות (הגרש"ז א), ולפי הר"י נויבירט אף לא בשיעורים כדי שלא תסתכן בלידה (הו"ד ע"י הרב ד"ר אברהם סופר ב'אסיא' נג-נד עמ' 84).

ואף שקטונתי מכל גדולי הפוסקים המובאים לעיל, ואחר בקשת המחילה, יש לעיין האם חשש קיצור ההריון אינו

נפתח הפתח לאכילת ושתיית האם לשם שמירה על ההריון, ושלא לאבדו בהפלה או לידה מוקדמת.

ב. אכילת מעוברת בתחילת הריון

הרמב"ן לעיל כתב שאף על עובר בארבעים יום ראשונים מחללים את השבת.

והמשנה ברורה (סי תריז ס"ק א) כתב: "שהריחה – מאכל וידוע שאם אין נותנין לה מה שמתאוה היא וולדה מסוכנים ואין נ"מ בין בתחלת עיבורה ובין בסופה".

אולם בשער הציון (ס"ק א) כתב: "אשכול, ומלשון רש"י משמע שהולד מתאוה, ואפשר דלא שייך זה כי אם אחר מ' יום, ועיין ברבנו מנוח, וצריך עיון". ותימה להניח דברי הרמב"ן המפורשים מפני ספקות בהבנת הראשונים.

והגר"י פישר (אבן ישראל ח"ז סי' לו ובהק' לספר פני ברוך) פסק שבדורנו שרבות הנשים המפילות מן הצום עד החודש התשיעי (ולא בכלל) תאכלנה ותשתנה בשיעורים ללא שאילת רופא. והצי"א (ח"ז סי' כ אות ד) חולק עליו שאין לפסוק כן כהוראה כללית אלא לצריכות לכך.

ובספר 'מקראי קודש' על יו"כ לידידי הרב משה הררי שליט"א (הערות לפרק ט) הביא שיש מתירים בשתיה בשיעורים לכל המעוברות מן החודש השביעי והלאה.

ונראה לענ"ד שכל אשה מעוברת החוששת מן הצום על אף שאכלה ושתתה מערב יוה"כ, ביוה"כ תנוח בביתה ולא תתאמץ להגיע לבית כנסת, ואם יש לה הרגשה רעה או שעבר של הפלה מן הראוי שתנהג כגר"י פישר, ותאכל ותשתה בשיעורים, ואינה צריכה לשאול רופא

חבל נחלתו

מן הנולד לשבעה, ואף היולדות לתשעה חודשים אינן מדייקות כנשות דורם של חסידים הראשונים ויש יולדות אחר תשעה ויש באמצע תשעה וכד'. וא"כ אנו מוצאים בדורנו שינוי טבעים גדול בכל סדרי ההריון, ואף הרופאים סוברים שטוב לעובר שישהה בבטן אמו כל זמנו ולא יולד טרם זמנו. כמו"כ רבות מהצהבות המעכבות את ברית המילה הן צהבות פיזיולוגיות שנובעות מחוסר בשלות של הכבד של הילוד. וא"כ אשה היולדת טרם זמנה וזמנו מסכנת את העובר. (שאלתי מילדות ורופאות והסכימו לדברי).

ולכן מן הנראה לי שראוי לכל הנשים שלא תסייענה ליציאת העובר קודם זמנו, ותאכלנה ותשתינה בשיעורים כדי שלא לגרום ללידה מוקדמת. וכיון שאיננו יודעים אצל מי הצום יגרום לזירוז הלידה מן הראוי להורות כן לכל הנשים בחודש התשיעי.

סיבה ראויה לאכילה ושתייה בשיעורים ע"י האם. וכשם שהגרש"ז אויערבאך טען שאין למעוברת לאכול ולשתות מחשש לידה מוקדמת שהרי התורה צייתה אף עליה לצום ביו"כ ואין התורה מצווה לשווא, הוא הדין יש לשאול הלא סתם אשה יולדת אחר תשעה חודשים וכבר אמרו חכמים (נדה לח): "חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת. ברביעי ותו לא? אימא: מרביעי ואילך. אמר מר זוטרא: מאי טעמייהו דחסידים הראשונים – דכתיב: ויחן [ה'] לה הריון, הריון בגימטריא מאתן ושבעים וחד הוה. אמר מר זוטרא: אפי' למ"ד יולדת לתשעה – אינה יולדת למקוטעים, יולדת לשבעה – יולדת למקוטעים"... והרי אנו רואים שאיננו מכירים יולדות לשבעה חודשים ולדות שלמים, וכן איננו מכירים שהנולד לשמונה חודשים הרי הוא ספק נפל יותר

סימן יז

השתחוויה בראש השנה ויום כיפור

ישראל אינן מכירות, לפי מנהגיהן, אף אחת מהן או חלקן. כמו כן נראה מתי עושים פעולות אלו בתפילה. נאמר בברכות (לד ע"א): "תנו רבנן: אלו ברכות שאדם שוחה בהן: באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשוח בנסף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה – מלמדין אותו שלא ישחה". כמו"כ נאמר שם בהמשך ובעמוד הבא: "אמר רבי שמעון בן פוי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: הדיוט – כמו שאמרנו.

שאלה

מנהג קהילות אשכנז להשתחוות בר"ה בעלינו וביוה"כ בעלינו ובסדר העבודה במוסף, מדוע, ומה ענין פעולות אלו?

א. שחיה, כריעה, קידה, השתחוויה

בטרם נעסוק בנושא השאלה נברר מה הן: שחיה, כריעה, קידה, השתחוויה, נפילת אפיים שהן פעולות לא רגילות בתפילה בימינו, כאשר חלק מעדות